

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA‘LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI**

TAHRIRIYAT HAY‘ATI

Bosh muharrir: prof. Nabiyev D. H.

Bosh muharrir o‘rinbosari:

f.-m.f.d. Bekpulatov I.R.

Mas‘ul kotib: dots. Ne‘matova Y. O.

Tahririyat hay‘ati a‘zolari:

prof. Bahriddinova B.M.

prof. Bo‘riyev O.B.

prof. Yoziyev L.Y.

prof. Jabborov A.M.

prof. Jumayev T.J.

f.-m.f.d. Imomov A.A.

k.f.d. Kamolov L.S.

prof. Kuchboyev A.E.

prof. Mengliyev B.R.

prof. Normurodov M.T.

prof. Nurillayeva Sh.N.

prof. Nurmanov S.E.

p.f.d. Oripova N.X.

prof. Ochilov A.O.

prof. Tojiyeva G.N.

prof. To‘rayev D.T.

prof. Umirzakov B.Ye.

prof. Xayriddinov B.X.

prof. Xolmurodov A.E.

prof. Choriyev S.A.

prof. Shodiyev R.D.

prof. Shodmonov N.N.

prof. Erkayev A.P.

prof. Ernazarova G.X.

prof. Eshov B.J.

prof. Qurbonov Sh.Q.

prof. Qo‘liyev B.T.

prof. Bekmurodova G.H.

dots. Ro‘ziyev B.X.

dots. Eshqorayeva N.G‘

dots. Xolmirzayev N.S.

dots. Hamrayeva Y.N.

prof. Bobonazarov G‘.Y.

prof. Shukurov O.M.

**2024
(1)1**

QarDU xabarleri

Ilmiy-nazariy, uslubiy jurnal

**Muassis: Qarshi davlat universiteti
Jurnal Qashqadaryo viloyati**

**Matbuot va axborot boshqarmasi
tomonidan 2010.17.09 da**

**№ 14–061 raqamli guvohnoma
bilan qayta ro‘yxatdan o‘tgan.**

Musahhihlar:

Shodmonova D.E.

Bazarova D.B.

Tursunboyev B.N.

Ubojenko A.S

Sahifalovchi

Yuldoshev D.N.

Texnik muharrir:

Rahmatov M.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi
Vazirlar Mahkamasi huzuridagi

Oliy attestatsiya komissiyasi
Rayosatining qarorlari bilan fizika-
matematika, kimyo, biologiya, tarix,
falsafa, siyosatshunoslik, filologiya,
pedagogika-psixologiya va iqtisod
fanlari bo‘yicha doktorlik
dissertatsiyalari asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya etilgan
ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

**Jurnal 2009-yilda tashkil
etilgan.**

**Yiliga 4 marta
chop etiladi.**

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili: 180003, Qarshi,
Ko‘chabog‘, 17. Qarshi davlat universiteti,
Filologiya fakulteti binosi, 107-xona.

Telefon: 97-222-10-80

TelegramID:

https://t.me/Qardu_Xabarleri2024

Elektron pochta: qardu_xabarleri@mail.ru

Veb-sayt:

<https://qarshidu.uz/oz/page/ilmiy-jurnal-NEW>

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlar**

Jurnaldan olingan materiallarga “QarDU
xabarlari” jurnalidan olindi”, degan havola
berilishi shart. Mualliflardan kelgan
materiallar egalariga qaytarilmaydi.

MUNDARIJA

TARIX

Toshturov Sh.E. BMT va O'zbekiston: ekologiya va atrof-muhit muhofazasi masalalaridagi hamkorlik.....	4
Ernazarov A.X., Amirqulov Sh.Q. Buxoro amirligidagi ijtimoiy munosabatlar (<i>G'uzor bekligi misolida</i>).....	10
Karimov K.S. Turkistonda qozilar va biylarning faoliyati tarixidan.....	15

FALSAFA

Turdiyev B.S. Antik faylasuflar qarashlarida jamiyat ideosferasi transformatsiyasi.....	20
Hayitov J.M. Xalqaro darajada ekologik xavfsizlikni ta'minlash tizimining O'zbekiston ekologik siyosatiga ta'siri.....	24
Хакимов Н.Х. Развитие учеными Узбекистана экономической мысли в условиях первого ренессанса.....	31
Бурнашев Р.Ф. Философский анализ эволюции цифровой коммуникации в информационном обществе.....	38
Asatulloev A.A. Characteristics of the enlightenment of Turkestan and distinctive features of moral thoughts.....	44
Tursunova Sh.B. Innovatsion tafakkurni ijtimoiy taraqqiyotning zarur vositasiga aylantirishda OAV ning roli (<i>ijtimoiy tahlil</i>).....	48
Sagdullayeva D.Sh. Ijtimoiy-siyosiy modernizatsiya jarayonining determinantlari.....	55
Boyqobilova R., Egamberdiyev J. Globallashuv jarayonida yoshlar ma'naviyatiga milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ta'siri.....	62
Qurbonov A.B. Badiiy adabiyotning shaxs ma'naviy yuksalishidagi roli.....	67
Qarshiyev N.O. Siyosiy partiyalar mafkuralarining shakllanishi va rivojlanishi xorijiy tajriba misolida.....	73
Muydinov D.N. Germaniyaning migratsiya masaladagi tashqi va ichki siyosati.....	80
Sunatov D.H. Madaniy makon – madaniy borliqning mavjudlik shakli.....	87
Rasulov H.M. Rahbar boshqaruv madaniyati muammosi: qo'l boshqaruvimi yoki tizimli boshqaruv.....	92
Rizayev N.S. Abdurauf Fitratning "Hind sayyohi qissasi" va undagi ijtimoiy-siyosiy qarashlar tahlili.....	97
Kurbonova S.A. Jadid ma'rifatparvarlarning ijtimoiy-falsafiy g'oyalarining Yangi O'zbekiston taraqqiyotidagi ahamiyati.....	101
Isaxova Sh. M. Islom bioetikasida biotibbiy axloq me'yorlari.....	109

FILOLOGIYA

O'rinova O.T. Qashqadaryo shevalarida chorvaning bosh tuzilishiga ko'ra nomlanishi...	113
Kulatova G'.J. O'zbekistondagi qozoq diasporasi tilidagi dialektal xususiyatlarning tasnifi (Navoiy viloyati misolida).....	120
Qo'yliyeva G.N. Tetralogiyada tarixiy obrazlar tasviri va qiyofasining ifodalanishi.....	124
To'rayev D. Jadidchilik va hozirgi siyosiy-ma'rifiy jarayon.....	131
Yo'ldoshev D.N. Muammo nazariy talqinida munaqqid mahorati (Matyoqub Qo'shjonov asarlari misolida).....	135
Абдурауфова К.Т. Черты этнографизма в очерках А.П. Чехова «Из Сибири».....	140

2. Abu Rayhon Beruniy. Hindiston. – Toshkent: Fan, 1965. – B. 104. Karimova M. Tizim tushunchasi va uning turli ta'riflari. <https://znanio.ru/media/tizim-tushunchasi-va-uning-turli-tariflari-2522643>
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, NMIU. 2021. – B.82
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. // <https://president.uz/uz/lists/view/5774>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. 24.01.2020. // <https://president.uz/uz/lists/view/3324>
6. Rahimova N. 2021-yil yakunlari: baholar, yutuqlar, muammolar (jamoatchilik fikri so'rovlari natijasida) // Ijtimoiy fikr – inson huquqlari. №4. (96) 2021. – B.37.
7. Umirdinov A. Davlat fuqarolik xizmatchisi xalq va millat oldida javobgardir. // Jamiyat va boshqaruv, 2022. №4, (98). – B. 133.
8. Аристотель. Политика. Сочинения. В 4-х томах. – Москва: Мысл, 1983, – С. 481.
9. Громов М.А. “Ручное управление” в особых условиях: понятие, характеризующие признаки.// Труды Академии управления МВД России. 2014. № 2 (30) – С. 37.

ABDURAU F FITRATNING “HIND SAYYOHI QISSASI” VA UNDAGI IJTIMOIY-SIYOSIY QARASHLAR TAHLILI

Rizayev Nodir Sobirovich

Buxoro davlat universiteti, mustaqil tadqiqotchi

nodirbuxoriy9@mail.ru

ORCID: 0009-0006-5302-7559

UDK: 101.821:001:9.

Annotatsiya: Xalqlarimiz asrlar davomida yashab kelayotgan ulkan hududdagi ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy jarayonlarning o'ziga xos tarixiy in'ikosi, o'sha davr ma'naviy hayotining fenomenal hodisasi bu – jadidlarning tarix sahnasiga kelishidir. Oxirgi yillarda jadidlar merosi va uning ahamiyatiga e'tibor tobora kuchayib borayotgani, jadidchilik harakati, uning g'oyasi, falsafasi va amaliyotiga alohida ahamiyat berilayotganini alohida qayd etib o'tish zarur. Davrlar taqozosi shuni ko'rsatmoqdaki, har bir xalqning yuksak darajadagi mustaqillik tafakkurining butun jamiyat ruhiyatida to'liq shakllanishi va mustahkamlanishi nisbatan uzoq davom etadigan, bu borada tizimli ishlarni amalga oshirishni talab qiladigan murakkab siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy-ma'naviy o'zgarishlar bilan bog'liq tadrijiy jarayondir. Shu asnda, O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi davrida jadid bobolarimiz merosiga nisbatan munosabatning yangi bosqichga ko'tarilayotgani ma'naviy hayotimizda ro'y berayotgan yangilanishlar jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. Shu jihatdan Abdurauf Fitratning “Hind sayyohi qissasi” asarida bayon qilingan qarashlari, o'sha davr ijtimoiy-siyosiy hayotining muhim jihatlari ta'kidlanganligi ko'rib o'tishimiz mumkin. Bu orqali biz amirlik davri jamiyatning nuqsonlari va buni Fitrat qarashlarida tanqidiy bayon qilinganini ko'rib o'tamiz. Fitratning bu asari jadidchilik harakatining tub mohiyatini ochib beradi. Bu asardan jadidchilik harakati tom ma'noda ijtimoiy harakat ekanligini bilib olamiz. Jadidlar hayotning bir sohasini emas, butun hayotni, uni tebratib turgan ijtimoiy tuzumni o'zgartirishni, tubdan yangilashni maqsad qilib qo'ygan edilar. Bu asarda ana shu maqsadlarning ijtimoiy siyosiy ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Hind sayyohi, ijtimoiy-siyosiy qarash, eskilik, konservatizm, shaxs ma'naviyati.

ABDURAU F FITRAT'S "THE STORY OF AN INDIAN TRAVELER» AND ANALYSIS OF SOCIAL-POLITICAL VIEWS IN IT

Annotation: It should be noted that in recent years, the attention to the heritage of Jadidism and its importance has been increasing, and special importance has been attached

to the Jadidism movement, its idea, philosophy and practice. The need of the times shows that the full formation and strengthening of the high-level independence thinking of each nation in the psyche of the entire society is connected with complex political-economic and social-spiritual changes that will last a long time and require the implementation of systematic work in this regard. It is a gradual process. In this context, in the current period of Uzbekistan's development, the attitude towards the legacy of our ancestors is rising to a new level, which is inextricably linked with the process of renewal taking place in our spiritual life. In this article, we can see the views of Abdurauf Fitrat, expressed in "The Story of an Indian Traveler," on important aspects of the social and political life of that time. Through this, we will see the shortcomings of the society of the Emirate period and how it is critically expressed by the views of Fitrat. This work of Fitrat reveals the essence of the Jadidism movement. From this work, we can learn that the Jadidism movement is a social movement in the literal sense. Jadids aimed to change and fundamentally renew not only one area of life but the whole life, the social system that oscillates it. This work analyzes the social and political significance of these goals

Key words: Indian tourist, socio-political view, antiquity, conservatism, personal spirituality

Kirish. Oxirgi yillardagi tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, jadidlar merosini nafaqat adabiy jihatdan, balki boshqa sohalar nuqtayi nazaridan o'rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jadidchilik vujudga kelishida dastlab ular jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida e'tibor qaratuvchi ma'rifatparvarlar sifatida e'tirof etilgan bo'lsa-da, keyinchalik bu harakat o'zining ma'naviy-ilmiy, huquqiy, ijtimoiy-siyosiy qarashlari bilan muhim o'rganilish obyekti sifatida ko'rish mumkin. Afsuski, sho'rolar hukmronligi davrida jadidlarning milliy uyg'onish dasturiga jiddiy e'tibor qaratilmadi, aksincha, jadidchilik qatag'on qilindi, ular tomonidan yaratilgan ulkan ma'naviy meros kamsitildi, ularni o'rganish esa taqiqlandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yilning 24-yanvar kuni Oliy Majlisga Murojaatnomasida jadidchilik ilmiy merosini o'rganish bo'yicha: "Umuman, biz jadidchilik harakati, ma'rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o'rganishimiz kerak. Bu ma'naviy xazinani qancha ko'p o'rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko'p savollarga to'g'ri javob topamiz. Bu bebaho boylukni qancha faol targ'ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab yetadi", degan fikrlarni bayon qilgan edi [1].

Shu o'rinda o'zbek jadidshunos olimi Begali Qosimovning jadidlar ilmiy merosi haqida quyidagi fikrlarini bayon qilish o'rinli. "Jadidchilik, deydi B.Qosimov, – ham ijtimoiy, ham siyosiy, ham madaniy harakatdir. Shuning uchun ijtimoiyki, u jamiyatning barcha qatlamlarini jalb eta oldi, milliy uyg'onish ideologiyasi bo'lib xizmat qildi. Shuning uchun siyosiyki, u mustaqillik uchun kurash olib bordi... U madaniy harakat ham edi – adabiyotni yangiladi, matbuot va teatrchilikni yo'lga qo'ydi, maorifda esa "yangi maktab konsepsiyasi" bilan chinakam inqilob yasadi. Eng muhimi, bularning barchasini ijtimoiy-siyosiy maqsadlarga moslab ko'rib chiqdi" [2].

Abdurauf Fitratni "Hind sayyohining qissasi" o'zining chuqur ijtimoiy-siyosiy qarashlari hamda ijtimoiy hayotni tanqidiy baholash mezonlari bilan o'sha davr nuqtayi nazaridan alohida o'rin tutadi.

"Hind sayyohi" 1912-yili Istanbulda nashr etilgan. Asarda Buxoro amirligi hududidagi butun iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, madaniy muammolar va kamchiliklar tilga olinadi. Biroq Buxoro davlatining madaniyati, tabobati, sanoati va hatto yerosti boyluklaridan xalq manfaati yo'lida foydalanish, o'lkaning ma'naviy va moddiy boyluklari

haqidagi qayg'urishlari uni o'quvchi ko'z o'ngida yuksaklikka ko'taradi [3]. Bu muammolarni vujudga keltirgan ijtimoiy ildizlarni tahlil etish barobarida uning yechimlari haqida ham to'xtalib o'tiladi.

Qissa Buxoroga kelgan hindistonlik musulmon sayyoh tilidan hikoya qilinadi. Aslida hind sayyohi – yozuvchining o'zi. Asar yozilish davrida Buxoroda ma'rifatparvar jadidlar harakati ancha kuchaygan edi. Asar muallifi Yaqin Sharqdagi hayotbaxsh o'zgarish va yangilanishlardan qattiq ta'sirlangani asarda yaqqol sezilib turadi.

“Hind sayyohi...” qissasida Fitrat Buxoro aholisini uch toifaga: ulamo, umaro va fuqaroga ajratadi. Bunda biz Turkistonni tanazzulga yuz tutayotgan omil ilm-u ma'rifat emas, balki ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy sohalarida boshqaruvning to'liq izdan chiqqanligi hamda amaldor-u ulamolar o'zlarining eskilik boshqaruvlari, qarashlariga sodiq qolayotgan-liklarini ochiq-oydin bayon etadi [4]. Xuddi shu o'rinda F.Xo'jaev fikrlarini bayon qilib o'tish joiz: “Mavjud tuzumni qattiq tanqid qilgan, uning amirlik chirik sistemasini ochib bergan “Hind sayyohi...” asarini ahamiyatini qayd etmasdan o'tolmaymiz” [5]. Bundan ko'rinib turibdiki, asar ahamiyati o'sha davr ijtimoiy-siyosiy qarashlar nuqtayi nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada Abdurauf Fitratning “ Hind sayyohi qissasi” asarini ijtimoiy-siyosiy jihatlarini o'rganishda sintez, kompleks yondashuv, tizimli yondashuv, kontent analiz, qiyosiy tahlil, dialektik usullaridan foydalanildi.

Natijalar va muhokama. Fitrat “Hind sayyohining qissasi”da ma'rifat haqidagi fikrlari, mulohazalarini ilgari surar ekan, Buxoro amirligida sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni *tahlil etish, dalillarni qiyoslash, umumlashtirish* kabi usullardan foydalangan holda o'z qarashlarini bayon qilib boradi.

Masalan, u hind sayyohi tilidan Buxoroda tozalik, sog'liqni saqlash ishlari o'lda-jo'lda ekanligi haqida gapirar ekan, bu shaharda tibbiyotga oid oliy maktab – Dorush-shifo ochish zarurligini ta'kidlaydi. O'z mulohazalarini isbotlash uchun juda ko'p dalil va raqamlarni keltiradi, ushbu yumushni amirlik xazinasidan bir tanga ham olmasdan, faqat mudarris, ulamolar tomonidan o'zlashtirilayotgan vaqf pullarini o'z o'rnida sarflash hisobidan bajarish mumkin ekanligini isbotlab beradi [6].

Asardagi rus shifokori timsolida Fitrat dalillarni qiyoslashtirib jamiyat globallashtirish jarayonlaridan voqif bo'lishi hamda dunyoviy bilimlar asosida rivojlanishi ta'kidlab o'tadi. O'z yurtdoshlarini Yevropa mamlakatlaridagi kabi madaniy, pokiza va o'qimishli kishilar timsolida ko'rishdek oliyjanob niyatini yorqin ifodalaydi [7].

“Hind sayyohining qissasi” haqida gapirganda, muallif uslubiga xos muhim bir nuqtaga ham to'xtalish zarur. Fitratning boshqa tanqidiy mulohazadagi asarlari kabi, bu asarda ham islom dini falsafiy-axloqiy qarashlari, Muhammad (s.a.v) hadislari, “Qur'on”dan suralar va parchalar keltirib, o'z fikrlarini ta'kidlab beradi. Bunday badiiy bayon yo'li faqatgina Fitratga taalluqli bo'lmasdan, o'sha davrdagi ko'pchilik ma'rifatparvar yozuvchilarga xos edi. Masalan, Fitratning hammaslagi Mahmudxo'ja Behbudiy o'zining 1913-yili yozgan “Ikki emas, to'rt til kerak” maqolasida Turkiston xalqlarining rus tilini o'rganishga targ'ib etish uchun tarixiy manbalarga murojaat etib, Muhammad (s.a.v) ham o'ziga g'oyaviy dushman bo'lgan yahudiylar tilini o'rganishga amr etganligini yozadi [8].

Bizningcha, bu holning sabablari quyidagicha:

*Birinchi*dan, Buxoro jadidchilik maktabi vakillari, shuningdek, Fitrat singari ma'rifatparvarlarda islom diniga e'tiqod kuchli edi.

*Ikkinchi*dan, ilg'or yozuvchi – islom dini ta'limoti hamda muqaddas kitoblardan inson axloqini tarbiyalash, ilm-fanni o'rganish, uni hayotga tatbiq etish niyatida muvofiq hadis-u iqtiboslar orqali o'zlarining ma'rifatparvarlik g'oyalarini ilgari surgan edi.

Uchinchidan, mavjud tuzumning ta'qibidan qochib ijtimoiy-siyosiy qarashlarni diniy-falsafiy mavzular asoslari bilan bayon qilgan edi.

Fitrat o'z g'oyalari Qur'on ko'rsatmalariga asoslar ekan, u boshqa xalqlarning faqat boshqa dinga e'tiqod qilgani uchun yutuqlarini rad etishni ma'qullamaydi. Bu asarda Fitrat ijodi islom dinining falsafiy mazmunini yangicha mutolaa qilish, dunyoviy o'zgarishlarni to'g'ri tushunish hamda insonning bu dunyoda aziz ekanligi borasidagi falsafiy qarashlarini alohida qayd etish mumkin. Insonning vazifasi Qur'onida buyurilgan amrlarni bajarish bilan birgalikda o'z yurtini hamda o'z taqdirini o'zgartirish o'z qo'lida ekanligini ta'kidlab, – Fitrat muqaddas kitobni shunday talqin qiladi: “Inson Qur'on irodasi bilan oliy mavjudot, u yer va osmonni boshqarishi, ularni o'zgartirishi mumkin.” Agar tog'lar, temir, yer inson tomonidan o'zgartirilsa, nega u o'z hayotini o'zgartira olmaydi”. U Qur'on oyatlarini taqdirga bo'ysunishga da'vat sifatida emas, balki odamlarni o'z taqdirini o'zi hal qilishga da'vat sifatida talqin qiladi. Fitrat faylasuf sifatida insonlarga o'z hayotini aql-idrok bilan belgilash uchun Alloh taolo qanday ulkan imkoniyatlar berayotgani haqida fikr yuritadi. Bu o'rinda Munavvarqori Abdurashidxonov va boshqa ko'plab jadidlar singari Fitrat ham islom dinining mohiyatini anglashda islohotchi sifatida harakat qiladi va uni insonning ijodiy faoliyatini taqiqlash emas, balki unga da'vat sifatida qarash ekanligini talqin etadi [9]. Qolaversa, Fitratning hind sayyohi o'z kechinmalari bilan ifodalangan qarashlari ham Buxoro, ham Turkiston milliy ziyolilariga xos bo'lgan diniy va milliy bag'rikenglik ifodasidir [10].

Fitrat hind sayyohi orqali o'z tilidan ham moddiy, ham ma'naviy qashshoqlashib qolgan jamiyat holidan xabar berar ekan, ushbu xulosani asar qahramoni tilidan so'zlaydi: “Ilohiy qonun budir: modomiki, biron bir qavm o'zining ishlarini Olloh farmoyishi asosida olib bormas ekan, o'zining shaxsiy hayotini sharaf, saodat va farog'at, buyuklik bilan hamqadam bilib o'tkazmas ekan, tinchlik va osoyishtalik niyatlarini yo'qqa chiqarishga intilib, kibr va g'urur vodiysiga qadam qo'yar ekan, chin haq va adolat yo'lidan chiqar ekan, o'sha zahotiy oq shon-sharaflari yer bilan yakson bo'lib, osoyishtalıkları zahmatga, buyukliklari esa xorlikka aylanishi muqarrardir!..”

“Hind sayyohi...”da Fitrat Buxoro amirligida mang'itlar sulolasidan meros qolgan qoloqlik, boshqaruvda amaldorlarning eskicha qarashlari, dunyoviy bilimlardan orqada qolganligi, ijtimoiy-siyosiy jabhada ashaddiy an'anaviychilik kabi illatlarni asar qahramoni orqali tahlil qilib boradi [11].

Shu qatori, u Buxoro amirligiga qarashli yerlardan unumli foydalanish haqida jon kuydirib, “Agar shu Shahrisabz yerlari yapon elida bo'lganida edi, zar ekib, zar undirar edilar”, deb yozadi. Bu o'rinda “Hind sayyohi...”da ilgari surilgan masalalar shunchaki Movarounnahr doirasida emas, jahon miqyosida hal etilganligini ko'ramiz.

Hozirgi kunga kelib tabiatni asrash uning resurslaridan oqilona foydalanish dolzarb masalalardan, kezi kelganda davlat darajasidagi siyosatga aylangan, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Fitrat aynan ana shu dolzarb g'oyani o'sha paytdayoq ko'targan edi. “Bu boyliklardan fabrika va mashinalar yordamida, toza va ozoda holda foydalanish lozim”, deb ta'kidlaydi asarda.

Xulosa. Buxoro jadidchilik maktabining yetuk namoyandasi Abdurauf Fitratning “Hind sayyohi...” asarini tadqiq qilish jarayonida tarbiyaviy g'oyaviy fikrlari bilan birga, uning ijtimoiy-siyosiy qarashlari nuqtayi nazardan shuni anglash mumkinki, qalbida yurt taqdiri, xalq istiqboli uchun qayg'urish, mas'uliyat va vatanparvarlik g'oya va fikrlari asosiy o'rinda turadi. Ana shunday shasht va sa'y-harakatlarni Fitratning har bir asarida ko'rishimiz mumkin. O'sha davr muhitini o'z qarashlarida ifodalashi va ijtimoiy-siyosiy tahlili samarasi o'laroq bu asarning qiymati bugungi kun uchun ham o'z amaliy ahamiyatini yo'qotgan emas. Bu o'rinda Fitrat merosini nafaqat adabiy tadqiq qilish bilan

birgalikda undagi ijtimoiy-siyosiy fikrlarni va harakatlarni talqin qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 29.01.2020 <https://uza.uz/uz/posts/milliy-marifatimiz-ustunlari-16-10-2020>.
2. Qosimov.B. Jadidchilik va jadid adabiyoti (Davra suhbat) // “Turkiston”, 1997-yil, 17-may.
3. Abdurauf Fitrat. Hind sayyohining qissasi. // “Sharq yulduzi” jurnali, 1991. – №8. – B.15.
4. H. Boltaboyev. Abdurauf Fitrat. – Toshkent:Yoshlar nashriyot uyi, 2022. – B. 44.
5. Fayzulla Xo'jaev. Buxoroda inqilob va O'rta Osiyoning milliy chegaralanishiga doir/Tanlangan asarlar. Uch tomlik.1- tom. – Toshkent,1978. – B. 98-99.
6. Abdurashidov Z.Sh. Abdurauf Fitrat va Buxoroda jadidchilik. –Til va madaniyat 3: 30-53.
7. B.Nazarov. Fitrat ma'rifatining gultoji.// “Sarq yulduzi” jurnali,1991.8-son.
8. Behbudiy M. «Oyna» jurnali, 1913-yil, 1-son., - B.12-14.
9. Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash. Toshkent: Universitet, 1999. – B 58.
10. Абдивоҳидов С.А. Жадидчилик ҳаракатининг ижтимоий-сиёсий жиҳатлари ва ҳозирги замон: Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Самарқанд, СамДУ, 2020. – В 45.
11. Алимова Д. Жадидчилик ҳаракатининг ижтимоий-сиёсий моҳияти ва жадидлар тафаккури. Жадидчилик: ислоҳот, янгиланиш, мустақиллик ва тараққиёт учун кураш. Т., 1999. – В 36.

JADID MA'RIFATPARVARLARNING IJTIMOY-FALSAFIY G'UYALARINING YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

Sevara Asanbayevna Kurbonova

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

“Ijtimoiy-gumanitar va aniq fanlar” kafedrasida mustaqil izlanuvchi.

Inyasevara89@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2527-2526

UDK: 1:001

Annotatsiya: Maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yashab ijod etgan Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi jadidlarning ijtimoiy-falsafiy g'oyalarning Yangi O'zbekiston taraqqiyotiga oid jihatlari tahlil qilindi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy jadidlarimiz yoshlarni dunyoviy ilmlardan bahramand bo'lishlari uchun boshqa rivojlangan mamlakatlarda ta'lim olishi, zamonaviy ta'lim tizimlarini Turkistonda ham takomillashtirish, hamda zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan mutaxassislarni olib kelish zaruriyati o'rganilgan. Ya'ni, jadidlarning ilmiy merosidan milliy taraqqiyotni yanada mustahkamlash, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy tarmoqlarni ravnaq toptirish, jamiyatning yangi taraqqiyot bosqichidagi belgilangan strategik vazifalarni amalga oshirishda ilmiy manba sifatida foydalanish mumkinligi keltirilgan. Yangi O'zbekistonning taraqqiyotidagi jadid ma'rifatparvarlarining falsafiy fikrlari amaliyotda qo'llanilishi va ularning ma'naviy-ijtimoiy ta'siri tahlil qilingan. Ijtimoiy hayotda ta'lim tizimida ma'rifatparvarlarining ilmiy g'oyalari, axloqiy qarashlarining o'rni va ahamiyati, milliy ta'lim-tarbiyani rivojlantirish masalalari, jadid-islohotchilarining boy merosi, ibrati hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaganligi ularning falsafiy-ijtimoiy fikrlarni keltirilib, jadidchilik